

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

УДК 347.27

DOI <https://doi.org/10.32840/1813-338X-2020.2.28>

Л. А. Ольховик

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного та трудового права
Одеського національного морського університету

О. М. Іванова

старший викладач кафедри цивільного та трудового права
Одеського національного морського університету

ПРЕДМЕТ МОРСЬКОЇ ІПОТЕКИ

У роботі ми проаналізували чинне законодавство, що регулює іпотеку, морську іпотеку й предмет морської іпотеки. Розглянули застава як спосіб забезпечення виконання зобов'язань та її види: іпотеку як застава нерухомого майна, що залишається у володінні заставодавця або третьої особи й заклад як застава рухомого майна, що передається у володіння заставотримача або за його наказом – у володіння третій особі. Дали авторське визначення терміну морська іпотека-застава морського судна та його приналежностей, що залишаються у володінні заставодавця або третьої особи. Запропонували внести відповідні зміни до Кодексу торговельного мореплавання. Дослідили поняття морська іпотека й іпотека морського судна й дійшли висновку, що поняття морська іпотека значно ширше й містить і поняття іпотека морського судна.

Розглянули, що судно як майно (річ) є предметом морської іпотеки. Судно, що зареєстроване в Державному судновому реєстрі України чи в Судновій книзі України, може бути заставлене згідно із чинним законодавством судновласником (іпотечним заставодавцем) для забезпечення зобов'язання кредитору (іпотечному заставотримачу).

Страхове покриття виражається в грошовій одиниці, яку також можна кваліфікувати як одиницю майна. Тому можемо говорити, що страхове покриття є предметом іпотеки.

Якщо фрахт розглядати як плату за послуги, то, відповідно до частини 3 статті 576 Цивільного кодексу, України право застави поширюється на плоди, продукцію та доходи, одержані від використання заставленого майна у випадках, встановлених договором. З огляду на це, можемо стверджувати, що фрахт цілком може бути предметом застави.

Судно, що будується, може бути предметом іпотеки, тому що частина 2 статті 5 Закону України «Про іпотеку» передбачає, що предметом іпотеки також може бути об'єкт незавершеного будівництва або інше нерухоме майно, яке стане власністю іпотекодавця після укладення іпотечного договору за умови, що іпотекодавець може документально підтвердити право на набуття ним у власність відповідного нерухомого майна в майбутньому.

У результаті проведеного дослідження ми з'ясували, що предметом морської іпотеки є судно, недобудоване судно, фрахт, страхове покриття.

Ключові слова: застава, заклад, іпотека, морська іпотека, іпотека морського судна, договір морської іпотеки, предмет морської іпотеки, фрахт, нерухоме майно.

Постановка проблеми. Україна як морська держава має досить сприятливе географічне розташування, про що свідчить вихід до Чорного й Азовського морів. Проте потребує вдосконалення морська транспортна галузь країни. На

нашу думку, перспективним є створення сприятливих умов для кредитування суднобудування та судноремонту, бо саме це є однією з необхідних складових розвитку України як морської держави. Однією з проблем, що потребує розв'я-

зання та привертає увагу науковців, є проблема застосування окремих видів забезпечення виконання зобов'язань у морській галузі. Провідне місце тут посідає морська іпотека. Однак в Україні застосування морської іпотеки як способу забезпечення виконання зобов'язань постає перед деякими труднощами законодавчого характеру. Майже не відбувається кредитування суднобудування українськими банками через відсутність відповідного правового регулювання договору морської іпотеки.

Саме кредитування суднобудування дасть можливість залучити кредитні ресурси для відновлення морегосподарського комплексу України, основною складовою частиною якого є судна. Тому вкрай необхідне розроблення та чітке законодавче регулювання морської іпотеки як способу забезпечення виконання зобов'язання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. О.С. Кізлова вивчала історичний аспект інституту застави, Р.А. Майданик досліджував правову природу інституту іпотеки, А.Р. Чанишева – законодавство про іпотеку, П.А. Фалілеєв – іпотеку морських суден, О.О. Нігрєєва – правове регулювання іпотеки морського судна, Л.А. Ольховик та О.С. Гончаренко – поняття договору морської іпотеки, проте належної уваги предмету морської іпотеки не приділялось.

Метою роботи є дослідження предмету морської іпотеки й деяке розширення його закріплення в законодавстві.

Виклад основного матеріалу. Одним зі способів забезпечення виконання зобов'язання є застава. Цивільний кодекс (далі – ЦК) України в статті 572 закріплює поняття застави: «Через заставу кредитор (заставотримач) має право в разі невиконання боржником (заставодавцем) зобов'язання, забезпеченого заставою, одержати задоволення коштом заставленого майна переважно перед іншими кредиторами цього боржника, якщо інше не встановлено законом (право застави)» [1]. Як окремі види застави розглядаються іпотека й заклад. «Іпотекою є застава нерухомого майна, що залишається у володінні заставодавця або третьої особи. Законом є застава рухомого майна, що передається у володіння заставотримача або за його наказом – у володіння третій особі» [1].

Якщо відповідно до статті 190 ЦК України майном як особливим об'єктом вважається окрема річ, сукупність речей, а також майнові права й обов'язки, а річ – це предмет матері-

ального світу, щодо якого можуть виникати цивільні права й обов'язки (стаття 179 ЦК України), то можемо стверджувати, що предметом іпотеки є річ. Відповідно до такого визначення, судно безумовно є річчю. ЦК України класифікує речі на рухомі й нерухомі. До нерухомих речей (нерухоме майно, нерухомість) належать земельні ділянки, а також об'єкти, розташовані на земельній ділянці, переміщення яких неможливе без їхнього знецінення та зміни їхнього призначення. Рухомими речами є речі, які можна вільно переміщувати в просторі (стаття 181 ЦК України). Кодекс зазначає, що режим нерухомої речі може бути поширений законом на повітряні й морські судна, судна внутрішнього плавання, космічні об'єкти, а також інші речі, права на які підлягають державній реєстрації (стаття 181 ЦК України). Отже, можемо стверджувати, що судно належить до нерухомої речі, а значить і до нерухомого майна. Морську іпотеку слід розглядати як заставу морського судна та його приналежностей, що залишаються у володінні заставодавця або третьої особи, а морське судно як предмет морської іпотеки. У Кодексі торговельного мореплавства (далі – КТМ) України не міститься поняття морської іпотеки. Пропонуємо внести зміни до КТМ і частину 1 статті 364 представити в такому вигляді:

Стаття 364. Морська іпотека

1. Морська іпотека – це застава морського судна та його приналежностей, що залишаються у володінні заставодавця або третьої особи.

Відповідно до статті 5 закону України «Про іпотеку», предметом іпотеки можуть бути один або декілька об'єктів нерухомого майна за таких умов: нерухоме майно належить іпотекодавцю на праві власності або на праві господарського відання, якщо іпотекодавцем є державне або комунальне підприємство, установа чи організація; нерухоме майно може бути відчужене іпотекодавцем і на нього, відповідно до законодавства, може бути звернене стягнення; нерухоме майно зареєстроване у встановленому законом порядку як окремий виділений у натурі об'єкт права власності, якщо інше не встановлено цим Законом [2]. Закон також передбачає, що предметом іпотеки можуть бути: об'єкт незавершеного будівництва; частина об'єкта нерухомого майна після її виділення в натурі й реєстрації права власності на неї як на окремий об'єкт нерухомості; право оренди чи користування нерухомим майном, яке надає орендарю

чи користувачу право будувати, володіти й відчужувати об'єкт нерухомого майна. Таке право оренди чи користування нерухомим майном для цілей цього Закону вважається нерухомим майном.

Щодо предмета морської іпотеки, то стаття 364 КТМ визначає, що будь-яке судно, що зареєстроване в Державному судовому реєстрі України чи в Судновій книзі України, може бути заставлене згідно із чинним законодавством судовласником (іпотечним заставодавцем) для забезпечення зобов'язання кредитору (іпотечному заставотримачу) [3, с. 349]. Отже, під предметом іпотеки в КТМ України розуміється саме морське судно. У такому разі вбачаються неточності в назві глави 3 розділу Х КТМ України. Якщо ми будемо вживати термін «морська іпотека», то відразу ж розширюється коло об'єктів, що можуть бути предметом іпотеки: судно, фрахт, недобудоване судно, страхове покриття. Якщо ж предметом іпотеки є тільки морське судно, то слід вживати термін «іпотека морського судна», що, на наш погляд, було б вдалішим.

Вважаємо, що в главі 3 КТМ слід детальніше регулювати іпотеку фрахту, страхового покриття, недобудованого судна. Не виключаємо, що з розвитком суспільних відносин цей перелік доповниться.

Поняття судна міститься в статті 15 КТМ України. Згідно з ним, торговельним судном є самохідне чи несамохідне плавуче спорудження, що використовується для перевезення вантажів, пасажирів, багажу й пошти, для рибного чи іншого промислу, розвідки чи добування корисних копалин, рятування людей і суден, що зазнають лиха на морі, буксирування інших суден чи плавучих об'єктів, здійснення гідротехнічних робіт чи підняття майна, що затонуло в морі; для несення спеціальної державної служби (охорони промислів, санітарної та карантинної служби, захисту моря від забруднення та інше); для наукових, навчальних і культурних цілей; для спорту; для інших цілей [3, с. 349]. Саме це визначення судна ми будемо використовувати в роботі.

Слід акцентувати увагу на випадку, коли розмір основного зобов'язання, що забезпечується іпотекою, значний чи коли вартість предмета іпотеки невелика й не може достатньою мірою гарантувати інтереси кредитора. Тоді виникає необхідність обтяження іпотекою кількох об'єктів. Така можливість передбачена законодавством багатьох країн і не суперечить

праву України, хоча цьому аспекту іпотечних правовідносин і не надано відповідне правове регулювання.

Частина 4 статті 5 Закону України «Про іпотеку» визначає, що нерухоме майно передається в іпотеку разом з усіма його приналежностями, якщо інше не встановлено іпотечним договором [4]. Стаття 186 ЦК України розрізняє головну річ і приналежність, яка визначається як річ, що застосовується для обслуговування іншої (головної) речі й пов'язана з нею спільним призначенням. Частина 2 зазначеної статті ЦК України зазначає, що приналежність має розділити долю головної речі, якщо інше не встановлено законом чи договором [1].

Приналежностями морського судна можуть бути будь-які механізми й пристрої, що забезпечують його експлуатацію як протягом його знаходження в морі, так і в момент його знаходження в порту й, зокрема, виконання завантажувально-розвантажувальних робіт. До приналежностей судна деякі дослідники відносять також бункер і мастильні оливи.

Стаття 8 Закону України «Про іпотеку» також передбачає обов'язок іпотекодавця застрахувати предмет іпотеки на його повну вартість від ризиків випадкового знищення, випадкового пошкодження або псування, якщо іпотечним договором цей обов'язок не покладено на іпотекотримача. У разі наступної іпотеки страхування предмета іпотеки не обов'язкове. Договір страхування укладається на користь іпотекотримача, який у разі настання страхового випадку набуває право вимоги до страховика [4]. Тому можемо стверджувати, що морська іпотека поширюється на страхове покриття.

Може скластися враження, що у випадку страхування морського судна, яке містить страхування корпусу й механізмів судна, страхування відповідальності судовласника, страхування військових ризиків та іншого, страхове покриття також є предметом іпотеки. Однак це не вірно, бо предметом іпотеки в такому випадку є власне судно як річ. Страхування ж за такої умови є додатковим та, як правило, останнім способом забезпечення виконання основного зобов'язання [5, с. 314]. Проте не можемо погодитись із цим, адже страхове покриття виражається в грошовій одиниці, яку також можна кваліфікувати як одиницю майна.

Відповідно до частини 2 статті 576 ЦК України, предметом застави може бути майно, яке заставодавець набуває після виникнення

застави (майбутній урожай, приплід худоби тощо). У процесі експлуатації морського судна, фрахт, що має форму чи провізної платні за перевезення вантажу, чи орендної платні за використання судна на умовах різноманітних договорів фрахтування, також є об'єктом, шляхом котрого можуть компенсуватися ті чи інші збитки. Якщо фрахт розглядати як плату за перевезення вантажу морським шляхом, то його, на нашу думку, можна віднести до предмета морської іпотеки як майно, яке заставодавець набуде після виникнення застави (майбутній дохід). Однак у міжнародній практиці іпотека морського судна на фрахт, як правило, не поширюється. Фрахт не є приналежністю судна, але пов'язаний із його експлуатацією. На думку італійського науковця Гріголі штучне поширення іпотеки також на фрахт не збігається з правовою природою самого інституту іпотеки [6, с. 341]. Якщо говорити про предмет морської іпотеки, а не іпотеки морського судна, то цілком імовірно є включення до предмета іпотеки фрахту.

Крім того, за законодавством України обтяження іпотекою фрахту теоретично можливе в договірному порядку. Частина 3 статті 576 ЦК України закріплює, що право застави поширюється на плоди, продукцію та доходи, одержані від використання заставленого майна у випадках, встановлених договором. З огляду на це, можемо стверджувати, що фрахт цілком може бути предметом застави.

Окремої уваги заслуговує судно, що будується, як предмет морської іпотеки. У КТМ України правове регулювання цих відносин відсутнє [3], однак частина 2 статті 5 Закону України «Про іпотеку» передбачає, що предметом іпотеки також може бути об'єкт незавершеного будівництва або інше нерухоме майно, яке стане власністю іпотекодавця після укладення іпотечного договору, за умови, що іпотекодавець може документально підтвердити право на набуття ним у власність відповідного нерухомого майна в майбутньому [4].

У зв'язку із цим виникає питання щодо того, з якого моменту й на якому етапі будівництва морське судно може бути обтяжене іпотекою. Вітчизняне законодавство не містить відповіді на нього. Що ж до зарубіжної практики, то вона різниться залежно від юрисдикції, під яку підпадають зазначені правовідносини. Законодавство деяких країн Співдружності Незалежних Держав зазначає, що у випадку, коли інше

не передбачене договором, іпотека судна, що будується, поширюється на матеріали й обладнання, які призначені для його будівництва, що знаходяться в місці розташування суднобудівної організації та чітко ідентифіковані через маркування чи іншим способом. Нам близька думка італійських правників, згідно з якою судно, що знаходиться в процесі будівництва, може бути обтяжене іпотекою тільки з моменту його реєстрації в реєстрі суден та автомобілів, що будуються [6, с. 341].

Висновки і пропозиції. У результаті проведеного дослідження ми віднайшли різницю в термінах «морська іпотека» й «іпотека морського судна». Дійшли висновку, що поняття «морська іпотека» значно ширше, ніж поняття «іпотека морського судна».

Якщо предметом морської іпотеки може бути судно, недобудоване судно, фрахт, страхове покриття, то предметом іпотеки морського судна може бути тільки морське судно. З огляду на вищезазначене, пропонуємо розширити предмет морської іпотеки й внести відповідні зміни до законодавства.

Пропонуємо змінити статтю 364 КТМ і викласти її в такій редакції:

Стаття 364. Морська іпотека

1. Морська іпотека – це застava морського судна та його приналежностей, що залишаються у володінні заставодавця або третьої особи.

2. Предметом морської іпотеки є морське судно, яке, відповідно до законодавства України, може бути відчужено заставодавцем і на яке може бути звернено стягнення. Предметом морської іпотеки може бути судно, що будується, фрахт, страхове покриття.

Отже, під предметом морської іпотеки в КТМ України розуміється саме морське судно. У такому разі вбачаються неточності в назві й змісті глави 3 розділу X КТМ України. Якщо ми будемо вживати термін «морська іпотека», то відразу ж розширюється коло об'єктів, що можуть бути предметом іпотеки: судно, фрахт, недобудоване судно, страхове покриття. Якщо ж предметом іпотеки є тільки морське судно, то слід вживати термін «іпотека морського судна». Що, на наш погляд, було б вдалішим. Вважаємо, що в главі 3 КТМ слід до предмету морської іпотеки включити: фрахт, страхове покриття, недобудоване судно й детальніше регулювати ці питання. Не виключаємо, що з розвитком суспільних відносин цей перелік доповниться.

Список використаної літератури:

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 липня 2020 р. № 435-IV / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.
2. Про іпотеку: Закон України від 05 червня 2003 р. № 898-IV / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-15#Text>.
3. Кодекс торговельного мореплавства України від 13 лютого 2020 р. № 176/95-ВР / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/176/95-%D0%B2%D1%80#Text>.
4. Про іпотеку: Закон України від 05 червня 2003 р. № 898-IV / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-15#Text>.
5. Юридический справочник по торговому мореплаванию / В.Г. Ермолаев, А.С. Кокин, А.Ф. Луговцев и др. ; под ред. А.С. Кокина. Москва : Спарк, 2002. 480 с.
6. Fiale Aldo. Diritto della Navigazione Marittima e Aerea. Napoli : Simone, 2006. 283 p.

Olkhovik L. A., Ivanova O. M. The subject of a marine mortgage

This article analyses the current legislation governing mortgages, marine mortgages and the subject of marine mortgages. Pledge is considered as a way to ensure the fulfilment of obligations and its types: mortgage as a pledge of real estate remaining in the possession of the mortgagor or a third party and the pledge as a pledge of movable property transferred to the possession of the mortgagee or by his order — to a third party. It was given the author's definition of the term marine mortgage-pledge of a sea vessel and its accessories, which remain in the possession of the mortgagor or a third party. It was proposed to make appropriate changes to the Merchant Shipping Code. It was researched the concept of marine mortgage and seabed mortgage and came to the conclusion that the concept of marine mortgage is much broader and includes the concept of marine mortgage.

It was considered that the vessel as property (thing) is the subject of a maritime mortgage. A vessel registered in the State Ship Register of Ukraine or in the Ship Register of Ukraine may be pledged in accordance with the current legislation by the shipowner (mortgagee) to secure the obligation of the creditor (mortgagee.)

Insurance coverage is expressed in monetary units, which can also be classified as a unit of property. Therefore, we can say that insurance coverage is the subject of a mortgage.

If freight is considered as a fee for services, then in accordance with Part 3 of Art. 576 of the Civil Code of Ukraine, the right of pledge applies to fruits, products and income received from the use of mortgaged property in cases established by the contract. In view of this, we can say that freight may well be the subject of collateral.

The vessel under construction may be the subject of a mortgage as Part 2 of Art. 5 of the Law of Ukraine "On Mortgage" provides that the subject of the mortgage may also be an object of unfinished construction or other real estate that will become the property of the mortgagor after the mortgage agreement, provided that the mortgagor can document the right to acquire ownership of the property in the future.

As a result of the research, it was found out that the subject of the marine mortgage is a vessel, an unfinished vessel, freight, insurance coverage.

Key words: *outpost, mortgage, marine mortgage, mortgage of the marine ship, maritime mortgage agreement, subject of the mortgage, freight, non-rugged property.*